

BUGÜNKÜ AŞAMADA RUSYA'DA MİLLİYET-DİL İLİŞKİLERİ**

V. M. SOLNTSEV***

V. YU. MİHAL'ÇENKO****

Özet

Bugün yüzün üzerinde kökenden halkın yaşadığı Rusya Federasyonunda Rusya halklarının dillerinin bolluğu, onların fonksiyonlarının çeşitliliği, onların kullandığı şartların ilmî olarak araştırılmasının gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. RF'ye giren cumhuriyetlerde, ikinci bileşen olan millî dil ile iki dilliliğin yayılması karmaşık bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bölgelerdeki aceleci eylemler büyük ölçüde dil çatışmalarını kışkırtmakta ve milletlerarası ilişkilerin gerginleşmesine yol açmaktadır.

Anahtar kelimeler: Rusya, dil ilişkileri, dil durumu, çokdillilik, dil politikası

Abstract

Russia is a multinational and, consequently, a multilanguage state inhabited by more than a hundred indigenous nations. The abundance of languages spoken in Russia, the variety of their functions make it necessary to investigate the conditions of their use, and this is possible only through a study of the language situations peculiar to certain regions of the country, based on a descriptions of the general and unique features of the language situations. The problem of bilingualism whose second component is the indigenous language proclaimed official presents greater difficulties. Hasty steps in this direction and measures to which little serious thought tension in relations between the nations.

Keywords: Russia, language relations, language situation, multilingualism, language policy

Rusya Federasyonu (RF), bilindiği gibi yüz civarında kökenden halk ve bunun dışında sıkışmış ve dağınık durumda pek çok etnik grubun yaşadığı, çok milliyetli ve buna uygun olarak çok dilli bir devlettir. (Çeşitli kaynaklarda sayımın hassaslığına bağlı olarak halkların sayısı farklı olarak verilmiştir. 1989 yılının kayıtlarında 129 halk sayılmış ve ek listelerde 54 tane daha belirtilmiştir). Çok milliyetli ülkelerde, dil sorunu her zaman oldukça kritiktir. RF de bir istisna oluşturmaz. Sovyetler zamanında meseleleri çoğunlukla çok milliyetli toplumun gelişme eğilimi ve bütünleşme süreci bakış açısı

** Solntsev, V.M, Mihal'çenko, V.Yu., "Natsional'no-yazıkovie otnoşeniya v Rossii na sovremennom etape", *Yazıkovaya situatsiya v Rossiyskoy Federatsii: 1992*, Rossiyskaya Akademiya Nauk Otdelenie literaturı i yazıkıka Nauçnyıy sovet "Yazık i obşçestvo"İnstitut yazıkoznaniya Nauçno-issledovatel'skiy tsentr po natsional'no-yazıkovim otnoşeniyam, Moskva 1992, s.7-18.

*** Rusya Bilimler Akademisi Üyesi

**** Prof. Dr., Moskova Devlet Üniversitesi Filoloji Bilimleri

sıyla çözümlenmişlerdir. Bu nedenle dil kurumunda yapılmış olan pek çok olumlu şeye rağmen, halkların millî dillerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi özlemi önemsenmemiştir. Milliyet-dil problemlerinin çözümü ülkelerin milliyet-devlet düzenlemesi ile bağdaşmıştır: Diller, Sovyet cumhuriyetlerinin, otonom cumhuriyetlerin, otonom bölgelerin dilleri olarak ayrılmıştır. Pek çok durumda dilin statüsü ile uygun olarak bu bölümlere uyarınca, çeşitli organize temas alanlarında bu dillerin kullanılma ölçüleri de belirlenmiştir (Radyo programları saatlerinin, TV yayınlarının, ana dili derslerinin vb. sayısı). Böyle bir yaklaşımla dilin fonksiyonunun planlanmasında göz önünde tutulması gereken diğer önemli sosyal faktörler gözden kaçırılmıştır: bu ya da şu etnik grubun millî bilinci, onların kültürlerinin belli başlı noktaları ve tercihleri, kendi millî dil ve kültürlerini geliştirme hevesi gibi.

Rusya'da bugünkü aşamada milliyet-dil ilişkileri ekonomik-politik istikrarsızlık zemininde, ülkelerin millî-devlet organizasyonlarının belirlenmesi sürecinde veya buna paralel olarak şekillenmektedir. Rusya birleşimine giren 20 devletten Tataristan ve Çeçenistan dışında kalan 18'i federatif anlaşma imzalamışlardır: Adıge Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Buryatya Cumhuriyeti, Altay Cumhuriyeti, Dağıstan Cumhuriyeti, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kalmıkya Cumhuriyeti (Hal'ng Tangç), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karelya Cumhuriyeti, Komi Cumhuriyeti, Mari Cumhuriyeti (Mariy-El), Mordva Cumhuriyeti, Saha (Yakut) Cumhuriyeti, Kuzey Osetin Cumhuriyeti, Tuva Cumhuriyeti, Hakasya Cumhuriyeti, Çuvaş Cumhuriyeti (Çuvaş Respublika), İnguşetiya Cumhuriyeti. RF'de adı geçen diller çeşitli dil ailelerindedir: Altı cumhuriyetin dili Türk dilleri (Başkurt, Karaçay-Balkar, Kumık, Tatar, Tuva, Yakut), beş cumhuriyetin Fin-Ugor (Karel, Komi, Mordva, Mari, Udmurt), diğer beş cumhuriyetin İber-Kafkas dilleri (Abhaz, Avar, Dargin, İnguş, Kabardin-Çerkes, Lezgin, Çeçen), iki cumhuriyetin Moğol dilleri (Buryat, Kalmık), bir cumhuriyetin dili Hint-Avrupa İran grubu temelindedir - Osetin. Bunun dışında Rusya'nın sakinleri Paleoasyatik, Tunguz-Mançu dillerini konuşmaktadır. Adı geçen dillerin çoğu, edebî dil durumuna ancak Sovyetler zamanında geldiklerinden genç yazı dilleridir. Bazı cumhuriyetlerde temel olarak iki ya da daha çok dil bulunmaktadır: Kabardin-Balkar'da Kabardin ve Balkarca, Mordovya'da edebî dilin iki türüyle Marice (Mokşa ve Erzya-Mordvaca, Gorno Marice ve Lugovo-Marice). Dağıstan'da beş edebî dil- Avarca, Lezgince, Dargince, Lakça, Tabasaranca ve 20'den fazla yazısız dil vardır. Son zamanlarda Rusya'nın daha önce yazısız olan dilleri için yazı oluşturulmuştur veya oluşturulmaktadır. Rusya Federasyonunun bütün Cumhuriyetlerinde ortak dil olarak geniş ölçüde Rus dili kullanılmaktadır.

Rusya Federasyonundaki çağdaş dil durumunun temel boyutları 1989 yılının milletlerarası nüfus kayıtlarına yansımıştır: Farklı milletler arasında ana dile karşı olan tutum, SSCB halklarının ikinci dil bilgisi, ülkenin çeşitli bölgelerinde milletler arası dilin yayılması. Bunlar SSCB'nin mevcut topraklarında dil entegrasyonu seviyesinin bütün yaşayanların % 24,3'üne, RF'de ise %50'sine ulaştığını göstermektedir. Bunun dışında, bu kayıtlar anket yapılanların, sayılanların ancak kendi değerlendirmelerine göre milletler arası ilişkilerde Rusya Federasyonunun 1991 yılında devlet dili olduğu ilân edilen dili iyi kullandıklarını göstermektedir. Fiilen de çok daha fazla insan, şu ya da bu alanda

gerekli sınırlı temaslarında işlek olarak iki dili kullanmaktadır. Bugün şu ya da bu bölge nüfusunun ana dili dışında devlet dili statüsünü kazanmış ikinci bir dili kullanması önemli ve karmaşık bir sorundur.

Rusya halklarının dillerinin bolluğu, onların fonksiyonlarının çeşitliliği, onların kullanıldığı şartların ilmî olarak araştırılmasının gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu da sadece yurdun çeşitli bölgelerindeki dil durumunun araştırılması, dillerin durumundaki özel ve genelliklerin ortaya çıkarılması ile mümkündür. Aynı şekilde şu ya da bu bölgenin kültürel ve dinî anlayışını da göz önünde bulundurmamak gerekir. Çünkü çoğu kez sadece politik, yerel, ekonomik değil, asıl olarak dil meselesinin çözümüne bağlıdır. Meselâ, bölgede yazısız asıl dilin varlığına rağmen belirli bir yazı dilinin kullanımı: Karelya'da Karelce ve Fince; harfler ve alfabeler meselesinin çözümü vb.

Özellikle ilişkinin çeşitli alanlarında, dil değişiminin gerçek imkânlarını belirlemesi bakımından millî dillerin geliştirilmesinde çok önemli bir faktör de dilin taşıyıcılarının yerleşimi, şu ya da bu cumhuriyette asıl yerli nüfusun bulunuşu ve yoğun olarak yaşamalarıdır. Buna göre esas olarak cumhuriyetleri üç gruba ayırmak mümkündür:

1) "Milliyet ünvanını" taşıyanların çoğunluğu (en az %50) teşkil ettiği cumhuriyetler. Meselâ Tuva (Tuvalar %64,3, Ruslar %32), Çuvaşistan (Çuvaşlar %67,8, Ruslar %26,7, Tatarlar %2,7), Kabardin-Balkarya (Kabardinler %48,2, Balkarlar %9,4, Ruslar %32);

2) "Milliyet ünvanını" taşıyanların nüfusun %50'sinden azını oluşturduğu cumhuriyetler: Kalmıkya (Kalmıklar %45,4, Ruslar %37,7), Mordovya (Mordvalar %32,5, Ruslar %60,8), Udmurtya (Udmurtlar %30,9, Ruslar %58,9), Tataristan (Tatarlar %48,5).

3) "Milliyet ünvanını" taşıyanların %30'dan daha az olduğu ve diğer milliyetlerin ağır bastığı cumhuriyetler: Karelya (%73,6 Ruslar, %10 Kareller), Başkurdistan (Tatarlar %28,4, Başkurtlar %21,9, Ruslar %39,3).

Çeşitli milliyetlerin böylesine çeşitli dağılımı, şu ya da bu halkın dilini ve kültürünü geliştirme, devlet dili statüsünü kazandırma ve onu farklı dilleri konuşan halkların arasında yayma hak iddiasının gerçekleşmesi için farklı şartlar yaratmaktadır. Dilin kullanılması için en olumsuz şartlarda dağılımları dağınık bir karakter gösteren şu halklar bulunmaktadır: yaklaşık olarak Mordvalar ve Tatarların %75'i, Kareller, Lezginler, Mariler, Çuvaşlar'ın %45-50'si, Başkurtlar, Buryatlar, Komiler, Osetinler, Udmurtlar'ın %30-40'ı Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu Cumhuriyetlerinde yerel ve millî oluşum sınırları gerisinde yerleşmişlerdir. Kendi millî ve yerel oluşumları bulunmayan bu millet ve etnik grupların dillerinin kullanımı ile ilgili özel güçlükler gözlenmektedir. Onların dil problemlerinin çözümünün güçlüğünü, diğer etnik gruplarla ana dillerine hakimiyetleri açısından karşılaştırıldıklarında çok aşağı bir düzeyde bulunmaları tanımlamaktadır: Çeşitli cumhuriyetlerde bulunan Almanların %50'den 80'e kadarı, Karelya'daki Vepslerin % 60'ı, Buryatya, Komi Cumhuriyeti, ve Yakutya(Saha)'daki Kuzey halklarının temsilcilerinden %80 kadarı ana dillerine hakim değillerdir.

Rusya Federasyonundaki dil durumunun karmaşıklığı milliyet-dil çatışmasının dış vurulması tehlikesini kendi içinde gizlemektedir. İdarî işlerin millî dil ile uygunlaşmadığı dünyanın çok milliyetli ülkelerinde (Vietnam, ABD), idarî işlerin milliyet-dil ile uygun düştüğü ülkelere göre (Hindistan, eski Yugoslavya, eski Sovyetler Birliği, Rusya Federasyonu) milliyet-dil çatışması ihtimali çok düşüktür. Bunun sebebi, kültürel özerklik hevesinin son durumda devlet bağımsızlığı hevesine dönüşmesidir. Dil ise, politik ve millî savaşların dış merkezi ve devlet olmanın göstergesi olarak kalmaktadır. Özellikle bu durum Rusya Federasyonunda gözlenmektedir. Tabii ki, RF'deki dil durumu eski SSCB cumhuriyetlerine göre çok daha rahattır. Bununla birlikte, bu cumhuriyetlerin pek çok milliyet-dil gelişim süreci, RF sınırları içinde tekrarlanmaktadır. Bütün bunlar, dil politikasının ayarlanmasını, dil barışının sağlanmasını gerektirmektedir.

Bugün, Rusya Federasyonunun sözü edilen bölgelerinde, millî bilincin ve önemli ölçüde milliyetçiliğin gelişmesiyle, Rusya Federasyonu halklarının dillerini kullanma seviyesi bakımından hoşnut olmadığı bir önlem sistemi uygulanmaktadır. Aktif olarak dil düzenlemesi, dillerin gelişimi programlarının kabulü ve diller hakkındaki yasalar süreci devam etmektedir. RF cumhuriyetlerinden Altay Cumhuriyeti, Adıge, Çuvaşya, Tuva, Kalmıkya, Yakutya (Saha), Tataristan, Komi Cumhuriyeti, Mordovya, Dağıstan, Başkurdistan'da bu yasalar ya görüşme aşamasında ya da kabul edilmiş durumdadır. Asıl (milliyet ünvanını taşıyan) milletlerin dillerine, iş, toplumsal ve kültür hayatının çeşitli alanlarında, bu dillerin fonksiyonunun tasarlanan gelişimi için hukukî esasların oluşturulduğu devlet dili statüsü kazandırılmaktadır.

Bilindiği gibi, dil düzenlemesine dünyanın çok milliyetli pek çok ülkesi sıkça başvurmaktadır (Kanada, İsviçre, Singapur, Finlandiya vb.). İyi düzenlenmiş ve hayata geçirilebilmiş yasalarla, uygulanan dillerin organize ilişki alanında (yazılı ve sözlü iletişim, eğitim, kitle iletişim araçları, yazılı basın vb.) düzenleme yapılabilir. Bu, söz varlığının, fonksiyonel stillerin oluşmasına, perspektifte dilin yapısına etki eder.

Önce eski Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde, daha sonra SSCB'nin diğer cumhuriyetlerinde kabul edilmiş dil hakkındaki yasalarda, diğer ülkelerin dil hakkındaki yasalarının yaklaşımlarının güçlü etkisi, özel olarak yasasında devlet dili olarak Fransızcanın kabul edildiği ve onun İngiliz dili ile başarılı rekabetine yönelik tedbirlerin bütününün belirtildiği Kebek (Kanada) yasasının etkileri hissedilmiştir. Kanadalı dilcilerin iki dilliliğin zararları, ancak tüm repertuarının fonksiyonlarının varlığı ile bir dilin yaşayabilirliği, belirli bir bölgedeki şu ya da bu dilin birinci dil oluşu hakkındaki pek çok düşüncesi eski Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde hayat bulmuştur. Daha sonra, bu düşünceler, diğer cumhuriyetlerin yasalarının içeriklerine yansımışlardır. Şimdi ise, bunlar RF'deki diller hakkındaki yasaların oluşturulmasında kullanılmaktadır. Bu yüzden, doğal olarak ana içerikleri ile giren yasalar ile, RF'deki diller hakkındaki bütün yasalar arasındaki metin özdeşliği izlenebilir.

Ancak, diller hakkındaki yasaların oluşturulmasında, durumlarındaki farklılık göz önüne alınmamıştır. Kebek'te iki dünya dili bulunmaktadır. Bunlardan biri de çok daha yaygın olan İngilizcedir. Eski SSCB ve Rusya Federasyonundaki cumhuriyetlerde ise, tamamıyla farklı seviyelerde iç yapısal ve fonksiyonel gelişimleri olan diller söz konu-

sudur. Milletlerarası ilişki dillerinden biri de Rus dilidir. Eski SSCB ve RF şartlarında, yabancı bir deneyimin mekanik olarak aktarılması verimsiz olmuş ve olmaktadır. Yabancı dilli vatandaşların, dil yetisi hakkındaki aşırı ölçüde yüksek, gerçekçi olmayan talepleri, içeriklerin üretilmesinde ve aynı şekilde diller hakkındaki yasaların gerçekleştirilmesinde ciddi hataların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Burada sosyolinguistik çalışmalara yeterli önem verilmeyişine bağlı olarak ortaya çıkan, ülkenin çeşitli bölgelerindeki dillerin durumu üzerine somut ilmî araştırmaların bulunmayışı ve aynı şekilde sosyolinguist kadrolarının yetersizliği söz konusudur. Çok milliyetli bu ülkede dil meselelerinin karmaşıklığı hakkında her biri ayrı düşüncelere sahip şahısların seyrek denemeyecek şekilde dil problemlerinin çözümünü uğraştığı da buna eklenmelidir. Bunlarla ilişkili olarak dil durumlarının kendine özgü olduğu, bu dillerin uygulaması konusunda ilmî hipotezlerin bulunmadığı “günlük düzeyde” sıkça göz önüne alınır. Bunların nüfusa açıklanması genellikle yetersiz kalır. Rusya Federasyonunda, eski Sovyetler Birliği zamanında olduğu gibi, devlet dilini bilme ve yayma, seyrek denemeyecek şekilde politik amaçla, sosyal ve millî gerginliğe sebep olan ve dil çatışmasına götüren şu ya da bu etnik grubun politik statüsünü yükseltmek için kullanılmıştır. Özellikle diller hakkındaki yasaların kabulüyle, çoğunlukla millî çatışmaların başladığı eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerindeki (Moldova, Estonya) dil yasaları koyma konusundaki olumsuz tecrübeler her zaman göz önüne alınmamaktadır. Yeterince düşünülmemiş dil politikalarının nelerine sebep olabileceğine Latviya'daki durum tanıklık etmektedir: Vatandaşlık yasasındaki devlet dilini bilme talebi, bölgedeki Rus dilli nüfusun mülkiyet haklarının korunmaması, bunun yanısıra diğer taraftan devletin bu nüfusun Latvi dilini öğrenmesine yeterli dikkati göstermemesi gibi. Burada, dilce aşırıcılığa şunlar yerinde örneklerdir: “Nezavisimaya Gazeta (Bağımsız Gazete)”nın 1992 yılının 22 Nisan sayısında yayımlanan “Dil veya ölüm” başlıklı yazısı “Rijsk şehir meclisinin dönem toplantısında devlet dili hakkındaki yasanın tartışılması sırasında bağımsız sendika liderlerinden biri olan S. Yegorenok yasanın çiğnenmesi durumunda cezalardan biri olarak ölüm cezasını önerdi ve oylamaya sunuldu. Şehir meclisindeki 71 milletvekilinden 6'sı “evet” oyu verdi.”

Dil hakkındaki yasaların gerçekleştirilmesi büyük zorluklarla ilişkilidir.

Rusya Federasyonundaki millî dillerin yeniden hayata geçirilmesi ve gelişmesine olumlu etkisi olan faktörler şöyle sıralanabilir:

-Dilin taşıyıcılarının temel kitlesinin ana dillerinin fonksiyonunun genişletilmesi isteği.

-RF halklarının dillerinin ders olarak öğretilmesinin belirli bir gelenek olarak varlığı, aynı şekilde eğitim dili olarak kullanılması.

-RF dillerinin sosyal fonksiyonlarının genişletilmesinin linguistik olarak sağlanması konusunda belirli ön çalışmaların varlığı (Bu dillerde çıkmış edebî eserlerin, ders kitaplarının, açıklamalı ve iki dilli sözlüklerin, kılavuzların, gramerlerin, konuşma kılavuzlarının vb. varlığı).

- Şartlı olarak devlet statülerini kabul ettiğimiz şu ya da bu halkın çeşitli ilişki alanlarında bu dilleri kullanmak için sosyal perspektifinin bulunması.

Millî dillerin gelişimine olumsuz etki eden faktörler şöyle sıralanabilir:

-Rusya Federasyonundaki millî dillerin çoğunun devlet yönetimi alanında, toplumsal-politik faaliyetlerde kullanılmaması, sınırlı olarak halk eğitimi, kitle teması, manevî kültür, görsel bilgi ve hizmetler alanlarında kullanılması.

-“Dil nihilizmi”, şu ya da bu cumhuriyetin nüfusunun belirli (büyük ya da küçük) bir kısmının bilgisizlik içinde oluşu ve hatta “sosyal prestijizlik” yüzünden ana dilini öğrenme isteksizliği; meselâ, 1989 yılı kayıtlarına göre Korellerin %50’si, Başkurtların, Komilerin, Mordvaların, Udmurtların %30’u, Tatar, Mari, Çuvaşların %20-25’inin kendi milliyetlerinin dillerini ana dil saymamaları; 1970-1989 yıllarında Buryat, Komi, Mari, Tatar, Udmurt, Çuvaş, Yakutlar arasında ana dillerine hakim olmayanların sayısı iki kat artmıştır, Mordva ve Korellerde ise 1,5 kat “dil nihilizmi”nin bulunduğu, böylece Rus dilinin ana dil olarak tercih edildiği ortaya konulmuştur. Bu zamanda böyle bir tercih için objektif sebepler bulunmaktadır, özellikle, toplumun bütün üyelerinin ilişki kurmasında Rus dilinin önemi, onun eski kültürel geleneği, RF’nin çeşitli bölgelerinde yaşamak, çalışmak, yüksek öğrenim görmek için Rus dilinin geniş imkânlar sunması;

- “Dil yayılımı”- Başka bir dil birliğine, devlet olarak varlığını ilân etme yoluyla kendi dilini yayma hevesi. Genellikle bu durum için şu gerekçeler gösterilir: Bu durumda, yerli halkın kendi dilini yayma hakkını kullanabilmesi için, şu ya da bu cumhuriyetin farklı dilli sakinleri, eğer onların hizmet yükümlülüğüne giriyorsa devlet dilini almak zorunda ve bilmekle yükümlüdürler. Burada, bireyin devlet dilini iyi bilmeden resmî yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği düşünülürse, bireyin dil yükümlülüğü veya yükümsüzlüğü meslekî yasaklarla yakın temas içindedir. Bu farklı dilli nüfus arasında gerginliği doğurur. Belirtelim ki, Bağımsız Devletler Topluluğu cumhuriyetleri için, başka dilli katılımcılar arasında aktüel olarak devlet dili yayılıyorsa, bu durum, Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerinin çoğu için “unvanı” taşıyan milliyetin insanları arasında devlet dilinin aktüel olarak yayılmasıdır.

“Dil yayılımı”, başka bir dil sistemine etki etme hevesini ve bu arada toponimlerin doğru yazımını da içine alır. Meselâ, Estonya’nın, Rusçadaki “*Tallinn*” sözünü iki “*nn*” ile yazma talebi, Kırgızistan’ın Rusça “*Kirgizstan*” yerine “*Kırgızstan*” yazma isteği. Türkmenistan’da Türkmen toponimlerinin Rusça doğru olarak yazımı hakkında Yüksek Meclis özel kararlar kabul etmiştir. Meselâ, “*Aşgabat*”. Böyle örnekler çoktur: *Moldova*, *Belarus*, *Başkortostan*, *Tatarstan* vb. Böyle taleplerin çoğu temel Rus doğru yazım ve telâffuzunun ciddi olarak çiğnenmesine yol açmaktadır. Meselâ, “*ki*”, “*gi*” birleşimi Rusça için yabancıdır (Kırgızistan), veya yine “*a*” bağlantısı (Belarus) Rus imlâsıyla çelişir. Doğal olarak, “dil yayılımı” dil gelişiminin olası yasalarının görmezlikten gelinmesi ve yasa yapıcıların filolojik bilgisizliğiyle ortaya çıkmıştır;

-Asıl dil bazında dillerin çoğunun gelişmemişliği. Dilin iletişimin çeşitli alanlarında kullanılmak üzere uygun terminolojisi ve fonksiyonel stili olmalı, yani belirli bir gelişme seviyesinde bulunmalıdır.

RF’nin bugünkü dil hayatının temel eğilimleri şöyledir:

- Millî dil ve millî kültüre ilginin yeniden başlaması.
- İletişimin çeşitli alanlarında millî dillerin sosyal fonksiyonlarını genişletme isteği.
- Eski kültür-dil geleneğinin ve bu arada şartlı olarak dinî yönelimin yeniden hayata geçmesi.
- Çeşitli milliyetlerden yerli halkların ortak hayat şartlarına, Batı ülkelerinden gelen sosyal-dil adaptasyon tecrübelerinin mekanik olarak aktarılması.
- Dünyadaki uygulamanın aksine, kişinin dil haklarının üstündeki halkın dil haklarının yükseltilmesinin kabulü.
- Toplumda millî dillerin rolünü artırma, onlara kendine özgü olmayan fonksiyonlar yükleme isteği.
- Doğal ilişki alanlarını, meselâ bireyler, milletler arası ilişkiler, aile ilişkileri alanını yasalara göre düzenleme hevesi.
- İkinci tipe daha fazla yönelim ile millî-Rus, Rus-millî iki dilliliğinin daha çok yayılımı.

Daha çok dil gelişimi için, en önemli sosyal alan, burada özellikle çeşitli ilişki alanlarında şu ya da bu dilin kullanılması için ön koşulları yaratan bireyin dil yetisi şekillendiğine göre eğitim alanıdır.

RF'nin tamamında 58 ana dili öğretilmektedir. Bunlardan 21'i (belirli bir sınıfa kadar) eğitim dilidir. 37 ana dili ise, sadece ders olarak okutulmaktadır. 1988-1989 yıllarında okullarda daha önce öğretilmeyen Ket, Kore ve Tat dillerinin öğretimine başlanmıştır. Bazı okullarda seçime dayalı olarak Lit ve Kırım-Tatar dilleri öğretilmektedir.

Moskova'da 1989-1990 öğretim yılında 9 farklı dilin daha çeşitli eğitim şekillerinde öğretimine başlanmıştır: Yevreyce (İdiş), Ermenice, Ukraynaca, Moldavca, Gürcüce, Beyaz Rusça, Latışça, Litçe, Estonca. Böylece bu 42 okul, bu dillerin eğitimi ile önceye göre 450'yi aşkın öğrenciyi içine alacaktır.

Rusya Federasyonu cumhuriyetlerindeki okullarda öğretim, dillerin çok sıkıştırılmış sistemle öğretimi ile sürdürülmektedir. Meselâ, Başkurdistan'da etnik şartlara uygun olarak eğitim, Başkurt, Rus, Tatar, Mari, Çuvaş, Udmurt, Mordva, Alman dilinde görülmektedir. Doğal olarak bütün bu dillerin hepsi eğitim dili olarak eşit durumda değildir. Okulların %25'inde Başkurt dilinde, %19'unda Tatar dilinde eğitim görülmektedir. Eğitimin Mari (129), Çuvaş (43), Udmurt (34) diliyle olduğu bazı sayılı okullar vardır. 1 tane de Mordva millî okulu bulunmaktadır. Eğitimin Rus diliyle olduğu okullarda (912) millî dillerin öğretildiği sınıflar vardır (Baskurt-156, Tatar-350, Mari-48, Çuvaş-50, Udmurt-16, Alman 4 okulda). Genel eğitim okullarında, eğitim dilinin bu şekilde kullanımı cumhuriyetin etnik bileşimine uymaktadır (Baskurtlar nüfusun %21,9'unu, Tatarlar %28,4'ünü, Ruslar %39,3'ünü, Çuvaşlar 5'ünü, Mariler %2,7'sini oluşturmaktadır).

Yazısı son zamanlarda oluşmuş dillerde de bu tür bazı durumlar gözlenmektedir.

Meselâ, 80'li yıllarda Latin harfleri temelinde yazısı oluşturulmuş olan Karel dilinin alfabe kitapları Karel diyalektlerinde oluşturulmuştur. Öğretimine de çocuk yuvaları ve okullarda başlanmıştır. 1991 yılında 31 okulda (715 kişiye) ve 12 çocuk yuvasında (202 kişiye) ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bugün Karel dili, sadece köy okullarında okutulmaktadır. Petrozavodsk'ta sadece iki çocuk yuvasında okutulması için düzenlemeler yapılmıştır.

Son on yılın ardından RF Cumhuriyetlerinde, Rus diline yönelme ile bağlantılı olarak eğitim alanında millî diller ağırlığını kaybetmiştir. Kabardin-Balkarya'da ilk öğretim Rus dilinde yapılırken, ana dil sadece ders olarak okutulmaktadır. Yine de, 1989-1990 öğretim yılından başlayarak ebeveynler millî ya da Rus okulunu seçme hakkını elde etmişlerdir. Bugün bu cumhuriyetin okullarının %70'i millî dilde eğitim vermektedir. Nalçik şehrinde, biri Kabardin biri Balkar dilinde eğitim veren sadece iki sınıf vardır. Şimdilik öğrenciler 1'den 3'üncü sınıfa kadar ana dillerinde eğitim görmektedirler. Gelecekte 4'üncü sınıf da katılacaktır.

Ana dillerin benimsenmesi süreci eğitim alanında oldukça yavaş ilerlemektedir. Bu hem objektif (öğretmenler, ders kitapları, sözlükler ve ödeneklerin yetersizliği) hem de ebeveynlerin daha çok sosyal prestiji olan Rus diline yönelmesi gibi subjektif nedenlerle güçleşmiştir. Ancak, bu nedenler aynı zamanda objektif karakter taşımaktadır.

Cumhuriyetlerde, millî diller eğitim dili olarak değil, sadece ders konularından biri olarak öğretilmektedir. Meselâ, Adıge dilinin sadece 4'üncü sınıfa kadar ders olarak okutulduğu Adıge Cumhuriyetinde.

Rusya Federasyonundaki dil durumunun belirtilen özellikleri, millî dil politikalarının uygulanmasının bugün şu temel prensiplerle tekrar gözden geçirilmesine zorlamaktadır:

-Ülkenin çeşitli bölgelerinde ayrı dil politikaları;

-Nüfusun etnik homojenliğinin ve özellikle, bu faktör dilin gerçek yayılma imkânını belirlediğinden çeşitli milliyetlerin dağılım tarzının tesbiti;

-Küçük etnik gruplar ve az nüfuslu halkların dillerine özel bir dikkat gösterilmesi.

Halkın kültür-din geleneği ile, şu ya da bu dilin taşıyıcılarının bugünkü kültür yönelimi ile çok yakından ilgili olan harf ve yazı meselesi, çok güncel ve sosyal açıdan önemlidir. Meselâ, Moldova'da dil reformunun ilk adımlarıyla birlikte Moldav ve Rumen dillerinin özdeşliği tanınmış ve Latin harflerine yönelinmiştir. Doğal olarak bu durum Cumhuriyetin başka dilli nüfusunu büyük ölçüde rahatsız etmiş ve sosyal gerginliği yükseltmiştir. Bugün Buryat Cumhuriyetinde eski Moğol harflerine geçiş meselesi bulunurken, Tataristan'da da Arap harflerine geçiş meselesi tartışılmaktadır. Bunda, aydınların bir kısmının kendi egemenliğini yerleştirme ile ilişkili olarak daha önce kullanılan yazı sistemini yeniden kurma hevesi ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi, 20-30'lu yılların sonunda, eski SSCB halklarının dillerinde, kısmen zorla Slav harflerine geçişlerini kapsayan entegrasyon süreci plânlanmıştır. Kültür ve dillerin yarım yüzyıldan fazla gelişimi, Rus harflerine ve kültürüne yönelme iz bırakmadan geçemezdi: Bugün eski

SSCB dillerinde genel bir söz varlığı (Enternasyonalizm, Sovyetizm), geniş bir genel anlaşma fondu oluşmuş durumdadır.

Şu anda bir yazıdan başkasına geçiş, özellikle Arap harflerine şu birkaç sebepten dolayı amaca uygun düşmemektedir: 1) Bu dilleri konuşanların ezici bir çoğunluğu (sosyal bilimlerle ilgilenen dar bir aydınlar topluluğu istisna olmak üzere) yeni harflere geçiş sırasında aslında okuyazar olmayan insan durumuna düşmektedirler; 2) Arap harfleri sadece RF değil, Bağımsız Devletler Topluluğundaki Türk halklarının dillerinin fonetik-fonolojik sistemini yansıtmada yetersizdir; 3) Moğolların eski eserleriyle eski Uygur yazısından aktarılan Eski Moğol yazısı çok karmaşık oluşu ile ayrılmakta ve RF'deki Moğol dillerinin fonetik özelliklerine çok az uymaktadır; 4) Böyle bir yazı geçişi muazzam harcamalar gerektirmektedir. Yine de bu bölgelerin sosyal bilimlerle ilgili yüksek öğretim kurumlarında ve seçimler olarak başka öğretim kurumlarında, eskiden Arap harflerini kullanmış olan halkların ilişkilerini ve tarihî-kültürel geleneğini okutarak Arap harflerinin öğretim alanını genişletmek mümkündür. Latin harflerine gelince, Latin ve Slav yazısı bilindiği gibi dünyanın en yetkin yazıları sayılmaktadır. Zamanında söz konusu halkların Latin harflerinden Kiril harflerine (Slav yazısına) geçişi her şeyden önce ekonomik ve sosyal faktörlerle şartlı olarak gerçekleşmiştir.

Dilin alfabesinin kullanımı, milletlerarası ilişkinin genel aracı görevi ile 1) posta ve telgraf iletişimini kolaylaştırır; 2) ülkenin matbaalarının ezici bir çoğunluğunda kitap, dergi, gazetelerin basılmasına imkân verir; 3) daktilo ve bilgisayar teknolojilerini kullanmayı basitleştirir; 4) ülkede resmî kayıtlar ve iş üretimini daha ekonomik yapar.

RF'nin çeşitli halkları tarafından on yıldan fazladır kullanılan alfabelerin değişimi, on yılın ardından gerçekleşmiş olan bir kültür-dil geleneğinin çiğnenmesi, muazzam materyallerin harcanması ile kütlelerin okuyamaz-yazamaz duruma gelmesi gibi arzu edilmeyen neticelere götürebilir. Bilimsel bir bakış açısıyla başka bir yazı sistemine geçiş çok az haklı çıkarılabilir. Muhtemelen, birleşik bir devlet olan Rusya Federasyonunun şartlarında, açıklanan sebeplere göre, şu ya da bu dil için gerekli tasrih ve yetkinleştirmenin getirilmesi ile temel yazı sistemi olarak Kiril harfleri amaca uygun olarak korunacaktır. Fakat, bununla birlikte tarihî kültürel geleneği korumak için eski yazı sistemi öğrenilebilir.

Ana çizgileriyle millî-kültürel ilişkilerin gelişiminin bugünkü döneminde farklı ilişki alanlarında millî dillerin büyük ölçüde yaygınlaştığı görülmektedir. Ancak dil birliği meselesi, yani organize temas alanları için bir dilin varlığı da önemlidir. Bunun için, iki dillilik meselesi, farklı milletlerden oluşan nüfusun ortak varlığını organize etme imkânını veren gerekli faktör, üzerinde yeterince düşünülmemiş bir mesele olarak çok milliyetli ülkelerde güncelliğini korumaktadır. Bunlarla ilişkili olarak Rus dilinin yaygınlaşması bakımından RSFSR'nin "RSFSR halklarının dili hakkındaki" Yasaya göre RF'nin devlet dili kabul edilmesi önem taşımaktadır. 1989 yılı nüfus kayıtlarına göre Rusya Federasyonunun dil birliği seviyesi yeterince yüksektir. Bunu Rusçaya hakim nüfus hakkındaki kayıtlar tanımlamaktadır (Kırım Tatarları %89,1, Nogaylar %79,3). RF ortalamasına göre Rus olmayan nüfusun en fazla %50'si Rus diline çok iyi hakimdir.

RF'ye girmiş, devlet olduğunu ilân etmiş şu ya da bu cumhuriyette, ikinci bileşen olan millî dil ile ikidilliliğin yayılması daha karmaşık bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu cumhuriyetlerde nüfusun çoğunluğunu Ruslar teşkil etmektedir. Bununla birlikte yerli aydınlar çoğunlukla Rus dilli nüfusun çok sıkışık bir süre içinde yerel dilleri öğrenmesinde ısrar etmektedirler. Çoğunluğu azınlığın dilini öğrenmeye zorlamak son derece karmaşık bir meseledir. İnsanlar, sadece ısrarlı sosyal gereksinimlerin varlığı ile öğrenmektedirler. Bu bölgelerdeki aceleci eylemler büyük ölçüde dil çatışmalarını kışkırtmaktadır ve milletlerarası ilişkilerin gerginleşmesine yol açmaktadır.

Sonuçta, Rusya'daki dil durumunun dinamiklerinin yeterli olarak araştırılmadığını kabul edeceğiz: Sadece ülkenin çeşitli bölgelerinde dillerin etkileşimi ve kullanımının parça parça analizleri yapılmıştır. Rusya'daki milliyet-dil ilişkilerini ele alan gerekli, geniş kapsamlı sosyo-linguistik araştırmalar, bu çalışmaların sadece teorik değil, pratikte de önemli olduğundan, dil çatışmalarının tahmin edilmesi ve önlenmesinde yararlı olabilirler.

Çeviren: Gülsüm KİLLİ*

* Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Araştırma Görevlisi.